

O pravdě v trestání

Snaha zavést rovnost v trestech má svá úskalí

Dva vězni dostanou stejný trest, mají stejnou minulost, stejně slušně se chovají ve vězení. Oba požádají o předčasné propuštění, prvnímu je vyhověno, druhému nikoli – druhý měl smůlu, že se jeho případ dostal před méně shovívavého soudce. Na míru tohoto problému upozornil Tomáš Němeček (v Právu a justici 21.11.2011), když zdokumentoval velké rozdíly v procentu žádostí o předčasné propuštění mezi různými soudy, eventuelně věznicemi. Rozdíly v řádu od 20 do 95 procent se zdají být příliš velké, aby se daly vysvětlit tím, že např. v přísnějších věznicích sedí méně zločinců, kteří si propuštění zaslouhují.

Tomáš Němeček dává k inspiraci americké a britské řešení problému – detailní tabulky, které soudcům doporučují nebo nařizují konkrétní trest, který mají na odsouzeného před sebou uvalit. Jenže tyto tabulky řešily poněkud jiný problém – nerovnosti v trestní sazbě, kterou soudci uvalí na jinak stejné zločince za stejný čin. Popisovaný český problém je o nerovnosti v délce trestu, kterou jinak stejní zločinci odsouzení ke stejnému trestu fyzicky odsedí.

K němu dává relevantnější poučení dává jiné americké opatření z poloviny 90-tých let. Předtím bylo podmíněné propuštění běžnou praxí. Speciální komise, které o propuštění vězňů rozhodovaly, měly širokou volnost v rozhodování. Výsledkem byly velké nerovnosti v procentu trestu, které vězni odseděli. Systém byl považován za příliš benevolentní - v průměru si vězni odseděli jen 48% trestu - a nespravedlivý. Například před rokem 1994 plných 10% vězňů odsouzených za loupež mělo to štěstí, že byli propuštěni po třetině trestu nebo i dříve. Pouhé procento mělo tu smůlu, že si odkroutili celý trest.

Řešení bylo ne-americky byrokratické a těžkopádné. Téměř třicet států jednoduše zrušilo komise posuzující podmíněčné propuštění nebo jejich volnost v rozhodování razantně omezilo. Ruku v ruce přijalo zákony o „pravdě v trestání“ (Truth-in-Sentencing Laws). Vyžadovaly, aby zločinci odsouzení za závažnější násilné činy strávili ve vězení minimálně 85% uvaleného trestu (buď každý zločinec, nebo alespoň zločinci v průměru jako celek). Některé státy byly radikálnější a 85% minimum vyžadovaly i u majetkových či drogových deliktů, jiné se rovnou rozhodly pro 100%.

Zákony o „pravdě v trestání“ rychle zmírnily nerovnosti v podmíněném propouštění – během druhé poloviny 90-tých let si již 5% lupičů muselo odsloužit celý trest. 90% lupičů strávilo ve vězení přes polovinu trestu. O desítky procent se prodloužila doba, kterou zločinci skutečně strávili ve vězení.

Akademické studie ukázaly, že tyto reformy přinesly svůj kýžený efekt - přispěly ke snížení násilné kriminality. Ale měly i nezamýšlené důsledky. Se ztrátou šance na brzké propuštění zločinci ztratili také motivaci se dobře chovat. Ty kategorie vězňů, kteří o možnost podmíněného propuštění přišli, začaly vykazovat vyšší počet kázeňských prohřešků, menší účast v rehabilitačních aktivitách a vyšší recidivu po propuštění.

Náš vlastní výzkum odhalil nezamýšlené důsledky, které nastaly v soudní síni. Díky veřejně dostupným detailním údajům o cca 83,000 trestních případech ve 45 největších městech USA jsme mohli analyzovat, jak se zákony o „pravdě v trestání“ projeví v pravděpodobnosti, že obžalovaný bude nakonec

odsouzen. Výrazně ji snížily – o plných 8 procent. Proč? Soudci mají zcela oprávněnou obavu, že odsoudí nevinného. Tato obava je tím silnější, čím větší „flastr“ obžalovanému hrozí, protože škoda napáchaná z odsouzení nevinného je také vyšší. Logicky reagují tím, že se zdráhají odsoudit slabší případy. Přesně to se po zavedení zákonů o „pravdě v trestání“ viditelně projevilo. K největšímu poklesu v pravděpodobnosti odsouzení došlo u majetkových a drogových deliktů – tedy u deliktů, kde striktní vyžadování 85% času ve vězení bez možnosti předčasného propuštění je zřejmě přehnané. Soudci tak přehnané zpřísnění trestů zčásti kompenzovali tím, že posílali zločince méně do vězení.

Výsledek je trochu paradoxní. Sice podařilo zredukovat jednu nespravedlnost - nerovnosti v podmíněném propuštění – ale díky tomu narostla jiná nespravedlnost – nerovnosti v samotném trestání. Část dříve odsouzených zločinců nyní vyvázne bez trestu, zatímco zbývající tráví ve vězení podstatně více času. Cesty ke spravedlnosti jsou klikaté a zřejmě nevedou přes jednoduchá administrativní řešení. Poučení z americké zkušenosti pro české nesrovnalosti v propuštění vězňů nechť si již čtenář dovodí sám.

Libor Dušek a Fusako Tsuchimoto Menkyna

Autoři působí na akademickém pracovišti CERGE-EI